

جایگاه و نقش زنان در انقلاب مشروطیت

تایماز نظمی

هر چند زنان نیمی از جمعیت هر جامعه ای را تشکیل می دهند ولی در منابع و ماخذ تاریخی این تاثیری نیمه بر تحولات اجتماعی یا نادیده گرفته شده ، یابهای کمتری از ارزش واقعی یافته اند اما در انقلاب مشروطیت که آغازی بر پایان شیوه های حکومت خودکامه در ایران بود با تامل بیشتر می توان اثرات ارزشمند فعالیت های سیاسی اجتماعی و فرهنگی اقدامات زنان را بوضوح مشاهده کرد .

در انقلاب مشروطیت زنان ایرانی به پیکاری خردمندان و دامنه دار دست زدند و مطالبات خود را در حوضه های سیاسی ، اجتماعی و فرهنگی پیش نهاده و بر تحقق آن تاکید ورزیدند . زنان آذربایجان ، گیلان ، قزوین ، اصفهان و ... نقش تاریخی خود را ایفا نمودند و ده ها انجمن سری و نیمه سری بوجود آوردند که دوشادوش انجمن سری مردان مشروطیت به مبارزه بی امان با غول استبداد مشغول بود .

در میان مبارزات زنان ایرانی مبارزات زنان آذربایجان رنگ دیگری داشت . در این خطه قهرمان خیز شیر زنان آذربایجان علاوه بر مبارزات سیاسی به مبارزه نظامی نیز پرداخته و مسلحانه به رزم دولتیان شتافتند . هر چند انقلاب مشروطیت در ایجاد و استقرار یک نظام سیاسی مردم سالار ناکام ماند که دلایل این امر خود بحثی جدا می طلبد و از حوصله این مقاله خارج است ولی در این دوران بود که زنان برای نخستین

بار فعالیت خود را آغاز کردند و در آن حضور موثر داشتند در این دوران بود که ایده ها و انتظارها و آگاهی های جدید و فلسفه ی سیاسی نوین و موج نوگرایی پیرامون نگرش به حکومت در ایران بوجود آمد .

تحول فکری ، فرهنگی زن ایرانی در جریان مشروطیت تا حدودی ناشی از قرار گرفتن ایران در گردونه روابط بین الملل از اوایل دروه قاجاریه است که در منابع متعدد اشاراتی چند به این حضور فعال زنان در مبارزه برای تحقق اهداف مشروطه شده است که در زیر به چند نمونه اشاره می گردد.

- در جریان مهاجرت صغری زنان با شرکت در تظاهرات خیابانی ، خواهان بازگشت علما شدند و اقداماتی را در راستای استقرار مشروطه و دموکراسی در ایران انجام دادند که از آن نمونه می توان به اقدام یکی از انجمن های سری مبنی اینکه عمه میرزا جهانگیر خان صور اسرافیل را مامور رساندن نامه تهدید آمیز به شاه کرده بود و گروهی دیگر از زنان به سرکردگی زنی مشهور به (زن حیدر خان تبریزی) مراقبت و محافظت از جان علمای مشروطه خواهی را که بر منابر سخنرانی می کردند بر عهده داشته اشاره کرد .

- با پیروزی انقلاب مشروطیت زنان از پای نشستند و با ارسال تلگراف های متعدد از تهران و تبریز خواهان سریع تصویب قانون اساسی شدند و همچنین درتشکیل بانک ملی با حمایت بجا و منطقی از مجلس یکی از زیباترین صحنه های مشروطیت را ترسیم نمودند . در حالیکه به علت عدم وجود سرمایه کافی جهت تشکیل بانک زمزمه وام گرفتن از روسیه و انگلستان از گوشه و کنار شنیده می شد زنان با فروش زینت آلات و طلا و جواهرات خود به این طرح ملی کمک

نمودند خانم (ژانت - آقاری) در کتاب (انجمن های نیمه سری زنان در نهضت مشروطیت)

نامه یکی از بانوان قزوین به سعداله را می آورد که در قسمتی از این نامه می خوانیم:

((این کمیته مقداری از زیور آلات خودم را که برای ایام سخت گذاشته بودم فقط برای افتخار به توسط حضرت مستطاب عالی به جهت بانک ملی فرستادم. در حضور عالی عاجزانه استدعا دارم که هدیه مختصر کمیته را با نظر بلند خودتان دیده بفرمایید اشیاء مرسوله را اعضای محترم بانک ملی به امانت و شرافت خودشان فروخته و هر چه قیمت آنها شد، سند سهام بانک برای کمیته روانه فرمایید چه کنم که زیاده از این قادر نبودم مگر جان خود را در موقع، فدای ترقی وطن عزیزم بنمایم)).

- در طی یازده ماه محاصره تبریز بوسیله نیروهای درباری، زنان علاوه بر کمک هایی که در پشت جبهه می کردند با لباس مردانه در میدان جنگ نیز حاضر می شدند در این زمینه، انجمن تبریز نقش زنان را چنین توضیح می دهد:

گزارش های موثق حاکی است که در جریان جنگ زنان رزمنده که خود را بصورت مردان در آورده بودند در یکی از بخشهای مهم شهر جنگیدند. اینان که در تیر اندازی مهارت داشتند به درون نیروهای دشمن رخنه کردند و سرب مذاب بر روی آنها ریختند. علاوه بر این، زنان کشاورز در روستا های کوچک آذربایجان در حالی که نوزادان خود را بر پشت خویش بسته بودند سلاح برداشتند و دوش به دوش مردان جنگیدند.

بنا به گزارش روزنامه ((حبل المتین)) در یکی از جنگ های تبریز، بیست زن ملبس به لباس مردان کشته شدند همچنین زمانی که تبریز در محاصره نیروهای شاه بود گروهی از زنان شهر

نامه ای به عین الدوله فرمانده نیروهای مزبور فرستادند و با خطاب ایشان به عنوان پیرو یزید در بخشی از نامه چنین می آوردند :

((اگر چنین می پندارید که با ظلم بی حد خود مردم ایران را از مشروطه باز میدارید سخت بر خطا هستید ، ما برای چند ماهی غذای کافی داریم و پس از آن نیز به خوردن میوه ، گیاه و برگ درخت دست خواهیم زد و حتی گوشت گربه و حیوانات دیگر را خواهیم خورد و سرانجام خواهیم مرد اما مطمئن باشید که تسلیم و سوسه های شیطانی محمد میرزا نخواهیم شد و شما نیز مورد لعن و نفرین ابدی مردم ایران قرار خواهید گرفت .))

- پی ار فتح تهران و تشکیل مجلس دوم و در جریان اولتیماتوم روسیه به ایران نیز زنان حضوری جدی و فعال داشتند ((مورگان شوستر)) در این زمینه چنین می نویسد :

((زمانی که شایعه تسلیم نمایندگان مجلس ملی در مقابل خواسته های روس قوت پیدا کرد این سوال پیش آمد که چکار می توان کرد تا جلوی این حقارت را گرفت ، زنان ایران پاسخ دادند ، آنها از درون خانه و حرمسراها ، سیصد زن به طرف خیابانها راه پیمایی کردند ... در حالی که بسیاری از آنها تپانچه زیر دامن یا در آستین هایشان حمل می کردند ... مستقیماً به طرف مجلس رفتند و در آنجا اجتماع کردند از رئیس مجلس خواستند تا به آنها اجازه ورود دهند ... روبندهایشان را کنار زدند و تهدید کردند که اگر نمایندگان کوتاهی کنند و آزادی و استقلال ایران و مردم آن را به بیگانگان بدهند پسرها و شوهرانشان را خواهند کشت و سپس خود را خواهند کشت .

انجمن ها محافل سیاسی ، اجتماعی زنان نیز از دیگر عرصه های حضور جدی زنان در عصر مشروطه بود . صرف نظر از دیدگاه ها و وابستگی هایی که برخی از این محافل به گروه ها و

مخالف فکری وابسته زمان خود داشتند در کل چنین تشکیلاتی در امر مشارکت زنان بروز توانمندیها و ارائه نظریات زنان تحصیلکرده آن روزگار جایگاه ویژه ای داشت .

از این انجمن ها میتوان به ((انجمن آزادی زنان)) ، ((انجمن مخدرات زنان))، ((اتحادیه غیبی سنوان)) ، ((کمیته زنان در تبریز)) و ((انجمن شکوفه)) اشاره کرد . از جمله اقدامات این انجمن ها انتقاد به عملکرد نمایندگان مجلس برای نداشتن برنامه های مشخص برای اداره جامعه علاوه بر حضور در عرصه های سیاسی و نظامی ، زنان مشروطیت فعالیتهای نوینی را در ابعاد گوناگون فرهنگی شکل دادند که در جامعه تاثیر عمیقی تر و بالاتری داشت از جمله این اقدامات تاسیس مدارس نسوان ، تشکیل انجمن ها و انتشار روزنامه بود .

اولین مدرسه دخترانه همزمان با برقراری مشروطیت با نام ((دوشیزگان)) و به مدیریت بی بی خانم وزیر اف یکی از روشنفکران زمان ، شروع به کار کرد . از نکات قابل توجه مدارس این دوران ، لوایح و سخنرانی هایی است که در ضمن امتحانات یا به مناسبت های گوناگون ، معلمان و دانش آموزان در فواید آموزش زنان و اثرات مثبت علم آموزی آنان ایراد می کردند .

- از دیگر اقدامات زنان مشروطیت میتوان به حمایت از جنبش کالاهای بومی و علم خرید منسوجات وارد شده اروپایی اشاره کرد . در آن زمان اعتقاد در کشور وجود داشت که تحریم کالاهای اروپایی ، جامعه را از وابستگی به مولدان و سودگران اروپایی رها خواهد ساخت بنابراین دانش آموزان مدارس با افتخار به پوشیدن لباسهای بومی و تولیدات داخلی همت گماردند و زنان در تبریز طی اجتماعی ، ضمن تحریم کالای بیگانه از مردم خواستند که برای مدتی لباسهای کهنه خود را بپوشند و امیدوارند به تولید منسوجات داخلی چشم بدوزند .

- فعالیت مطبوعاتی و انتشار روزنامه نیز از دیگر فعالیتهای ارزشمند زنان در عصر مشروطیت بود. اولین نشریه زنان ((دانش)) به مدیریت خانم دکتر کمال از سال 1328 ه. ق به صورت هفتگی منتشر شد و با پرداختن به امور خانوادگی و دوری جستن از مسائل سیاسی تا حدودی زیاد در بر آورده ساختن اهداف خود موفق عمل نمود و در شناساندن زنان به اجتماع تاثیر بسیار جالبی گذاشت.

مورگان شوستر آمریکایی درباره نقش متنوع زنان در انقلاب مشروطیت می نویسد:

((زمان محجبه شب هنگام معلم ، روزنامه نگار پایه گذار باشگاه زنان می شوند و زنان را به سرعت جذب اینگونه فعالیتهای میگردند کاملاً عقاید تازه دارند . علاقه آنها شبیه شرکت کنندگان در جنگهای صلیبی است .

آنچه ذکر گردید نمونه هایی از اقدامات و فعالیتهای ارزشمند زنان عصر مشروطیت بود یا بهتر بگوییم مشروطیت فرصتی پیش آورد تا ارزش های ناشناخته و استعداد های ذاتی زن ایرانی بروز بهتری یافته و پوسته پوسته سنتهای غلط که حضور جدی و فعال زن را بر نمی تاخت شکافته شود به واقع زنان در عصر مشروطیت نشان دادند که حتی وقتی میدان عمل محدودی بر ایشان گشوده شود نیک می دانند که چگونه برای ارتقای خود و جامعه خویش قدم های موثر و تاثیر گذاری بر دارند .

منابع :

- 1- انجمن های نیمه سری زنان در نهضت مشروطیت - ژانت آفاری
- 2- تاریخ مشروطه - احمد کسروی
- 3- ویژه نامه آوای اردبیل - چهارشنبه 12 شهریور 1382
- 4- روزنامه مدبر - سه شنبه 28 آبان 1381

